

Галина Білик

НОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВІЧНОЇ ТЕМИ

Рецензія на книгу: Наєнко М. Отець Антоній; «Фауст»: п'єси / Михайло Наєнко. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 144 с.

Інколи книга з'являється з-під пера, як одкровення. Або ж – як висловлювання небуденною мовою про «естетичне»: на це, буває, не знаходимо часу (чи й місця) за клопотами, роботою, метушнею, аж раптом – душа відвойовує своє і ...просить слова! Також вона може означати підсумок якогось чергового життєвого етапу – перейденого, проаналізованого, осмисленого, й початок нового відліку, якому вже світить «модерна» зірка наших устремлінь... Тому читаєш текст – і мимохідь переносишся за лаштунки душі людини-автора, пізнаєш її котурни – не в значенні пихатого возвелечення, а в розумінні внутрішнього зростання (котурни як антикайдани!) – на великій сцені життя; мандруєш нетлінними дорогами Духа, в які влітаються стежини долі кожного з нас; відчуваєш, міркуєш *більше* – живеш.

Розмову про нову книгу Михайла Кузьмовича Наєнка хочеться почати саме таким піднесенням вступом, бо й справді – трагедокомедії в доробку вченого-літературознавця, теоретика з багаторічним стажем – явище не вельми типове, хоч і має історичний прецедент у традиціях вітчизняної школи поетики: Т. Прокопович, Л. Горка, М. Довгалевський... Ніби мандруючи услід за класиками, автор дав нам довершені твори, позначені небуденним мистецьким хистом, чітким почерком самовимогливого майстра-працелюба, котрі демонструють потаємний момент об'явлення істини й усвідомлений досвід пізнання, зафіксований на папері й адресований іншим як пересторога.

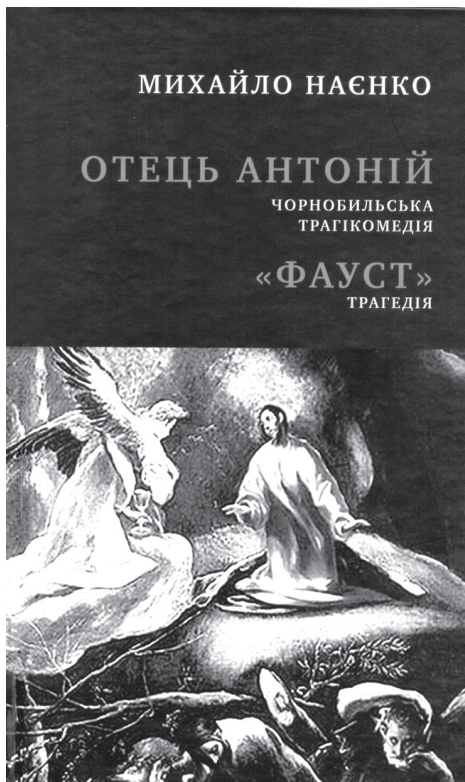
Письменницький шлейф у Михайла Наєнка – від 1982 року: був прийнятий у Спілку як літературний критик (із книгами «Жовтневі крила новелістики», 1980, «Краса вірності. У творчому світі Олеся Гончара», 1981).

Проте оригінальне художнє слово завжди жило в його душі, час від часу даючи міцну парость та вичікуючи пори остаточного змужніння. Відомо, що ще на початку свого творчо-професійного шляху він уклав збірку новел і запропонував її видавництву, проте відгук на рукопис Гр. Тютюнника – «У тебе критичні статті цікавіші виходять!» – тонкому смаку до слова якогось беззастережно довіряв, спонукав молодого автора зайнятися наукою про літературу. А вже нині можемо й припускати: чи не стала кар'єра вченого – доктор філології, професор, понад 500 наукових публікацій, 20 монографій! – за Г. Сковородою, лишень *серединою* його духовного поступу, а *вершиною* завжди зоріла молодеча мрія *творити самому* – як ті, чиїми книгами впивавсь у студентські роки, за любов до яких «розплачувався» своїм непростим становленням як молодого науковця. Тому сьогодні –

ласкаво просимо на Олімп, до того ж це драматургічне сходження письменника-вченого насправді вдале, глибоке, талановите.

Книга п'єс Михайла Наєнка вмістила два твори: «Отець Антоній. Чорнобильська трагікомедія» і ««Фауст». Трагедія». Перший із них з'явився друком у періодиці ще 2006 року – під назвою «До неба – пішки», здобув визнання в драматургічних колах України, фрагменти його розігрували професійні актори й аматори. Другий твір – це плід законності в новелістику Григорія Косинки, намагання зосередити в одному енергетичному полі весь ідейний, емоційний, естетичний досвід репресованого письменника в осмисленні революції та громадянської війни крізь призму «невгасності» людського духу.

«Отець Антоній» – інтелектуальна драма, що продовжує в нашій літературі традиції

М. Куліша, сценічно близька смакам Л. Курбаса й “Березоля”, ввібрала кращі здобутки українських драматургів-іроністів 1970-х років, втілює окремі принципи сучасного театру абсурду, носить притчовий характер. Події розгортаються в підчорнобильському селі Берибісах через місяць і рік після аварії на ЧАЕС: сюди призначають нового священика – нарешті молодого, бо кілька попередніх були такі ветхі, що до року своєю смертю відходили; отець Антоній закохується в доньку місцевого голови сільради Семирода Ліру (Ларису Петрівну), але дозволу на шлюб не отримує через ідеологічні “нестиковки”; духівник підпалює стару церкву-капличку (яку протягом року ані разу не відчинив і жодної служби не провів, виношуючи намір будувати новий, гідний для села храм) і сам кидається в полум’я; наприкінці тіло його зникає – “возноситься”, і, як виявляється, не без втручання всевідаючих “партійних секретарів”.

Трагедійну “чорнобильську” колізію твору поглиблює смерть 5-річної Саманти, доньки Ліри і внучки Семирода:

Л і р а . <...> Я згадала дуже страшну каляжу. Коли горів четвертий реактор, пожежники вилили на нього мільйон кубометрів води. Білопінна річка текла від нього через усе місто. Саманта йшла вранці в дитячий садок – і давай бродити в тій піні. Набрала її в черевички, брела майже по коліна, а я потім переживала, щоб не застудилась... Надворі ще ж травня не було... <...>

О т е ц ь А н т о н і й (*тримаючи за руку Ліру*). Мирний атом не щадить навіть цвіту людського... На щастя – життя від цього не припиняється. Чи припиняється? (С. 31–32).

Насправді Чорнобильська катастрофа, яка мала б розцінюватися як найстрашніша загроза, сприймається селянами “без паніки”: просто з цим доведеться тепер жити, натомість значно більшим кошмаром бачиться “перестройка”, від якої не ясно, чого чекати, наскільки цьому всьому вірити і коли воно нарешті “розвіється”. Це – наче “українізація” за “Миною Мазайлом” М. Куліша, з тією тільки різницею, що недотравлених Чорнобилем розумників, котрі живуть *не за правилами*, “доправлятимуть” одразу на небо: відповідні органи – на своєму троні і ...звично “закидають вудочки”:

П е р ш и й с е к р е т а р . Як сказав наш вождь, перестройка – незворотна, і тому поруч із галстуком і компартійним квитком треба чіпляти хрестики (*чіпляють*). Виконуючи Божу волю нашого партійного Статуту і сподіваючись на кльов ще живих окунів у чорнобильських водах Славути, нам треба розглянути сьогодні двоє питань. Перше: перестройка в ієрархії свя-

тих і наші пропозиції; друге: порушення отцем Антонієм, настоятелем храму в селі Берибісах, церковної дисципліни, про що повідомила нам супліка без підпису (С. 33–34).

У них скрізь свої очі, вуха, руки – в Берибісах принаймні кожен мешканець на гачку в партійних “босів” (лиш не всі про все знають), тож усяка нагальна “робота” планується “з волі партійного неба” і виконується “мудро”, “тонко й унікально”. Ними присланий Антоній – ними й прибраний Антоній: з метою оновлення цензу святих, бо ж люди мусять покликатися до великомучеників сьогочасних. Троє “достойників” цинічно радяться, чи не доставити їм і “в жіночу ієрархію святих – блаженну Ліру Петрівну” – “щоб святий Антоній не справляв самотину в Царстві Небесному” (С. 84), повноправно почуваячись господарями цього світу...

А отже, головний герой п’єси – “сценарій”, за яким, мов за розписом, живе тоталітарне суспільство. І якщо когось із читачів попервах відлякає “колгоспна тема” з її командно-адміністративним укладом, селекторами, планами, показушністю, то розцінюймо це як художню умовність – історичну деталю, до якої прив’язана образність твору, бо його змістова (абсурдна) домінанта – “життя маріонеткове” – переступає часи і кордони. Розуміємо: автор мав на меті, долучаючись до творців “постчорнобильської бібліотеки”, показати Апокаліпсис і потребу нового мислення, нового мовлення, – а сказав навіть більше: бо ж катарсису не відбулося, ніхто не покався (про партійні ротації й запопадливі “смички” держави та церкви, виходячи й так із промовистості української ситуації, тут промовчимо)... Завдяки алюзіям, інтертекстуальним зв’язкам сатирична спрямованість твору ще більш увиразнюється, поглиблюючи його актуальність, а майстерна сценічна розбудова обіцяє вдалу театральну інтерпретацію і вдячного не тільки читача, а й глядача. Бездоганна мова твору, віртуозне володіння всіма відтінками слова, фрази, відчуття міри водночас, спонука до діалогу робить п’єсу ще й “філологічно” цікавою, долучає її до найбільш якісної сучасної літератури.

П’єса “«Фауст». Трагедія” за мотивами новел Григорія Косинки – це вражаючий твір про наш народ, його хресну дорогу до волі, зіткану з ...безконечних розп’ять і воскресінь. Ось він у лицарському піднесенні, натхненності, героїзмі, а за мить – у жорстокості, аморальності, бузвірстві, і на все є свої аргументи, найпереконливіший із яких – сильний

і підступний ворог, нищитель національного космосу; а найслабший, найболючіший – зловороже серце, миршавість думки (“нікудишня програма”) і “облудлива покірність”. Так він і йде крізь віки, балансуючи між добром і злом, – як Фауст у супрязі з Мефістофелем.

Фауст... Мефістофель – це весь сучасний світ, з якого я не можу викарабкатися. І не треба мені згадувати стару легенду про Фауста... Моя історія сама варта легенди... (С. 116).

Історична основа твору – громадянська війна в Україні в її найтрагічнішій фазі: 1920–1921 рр. Через образ юнака із села Подільського Прокопа Конюшини (Конюшини-Фауста – Фауста) показано становлення армії народних месників: спочатку це звичайні гречкосії, які згодом, учившись у книгу й саме життя й усвідомивши вікове гноблення імперією рідного краю, стають бунтівниками й повстанцями, виявляють велику духовну потугу і незборимість, навіть ...утративши життя; стають вічними опонентами злу.

Фауст. Усі вороги, усі Мефістофелі... Стара влада імперії тримала моїх батьків на осьмушках і обніжках; Центральна Рада хотіла розширити ті осьмушки та обніжки, а прийшли “золоті боги” – денікінці – і змішали їхні надії з попелом їхніх хат; встановилась саморобна більшовицька влада – очолив її в селі куркуль і перевертень, який, крім нагайки, револьвера і горілки, ні на чому більше не розуміється... Півсела від нього в синяках ходять... До того ж і наречену мою силою забрав... Виміняв за віялки, скрині, воли та десятини землі... Отакі зараз Мефістофелі... Довелось іти в степи, в ліси, в жита і там плекати мрію про волю-незалежність... (С. 129–130).

У драмі М. Наєнко вдало комбінує тексти кількох творів Г. Косинки, взявши за осердя незавершену новелу “Фавст” (1923), звісно, доповнюючи їх оригінальними художніми та змістовими деталями. Головний герой трагедії, набувши свого легендарного чину “бунтівливого генія”, виголошує гострі сентенції й настанови соціально-політичного змісту, говорить про духовну перемогу над смертю і віру у власний народ: “Двадцятий вік – вік розпаду всіх імперій, а в них ніяк не вивітряться з голови імперські замашки...” (С. 100) – про співкамерників Фауста, людей різних націй, які всі “кров’ю харкають”, а втім, не миряться; “Сила в ваших руках <...> протест – у моїх... Настане час, і ви, як собаки, самі себе й загризете, самі себе постріляете...” (С. 131) – у відповідь більшовицькому катові-слідчому Однорогову; “... Нам треба обробляти землю, ходити до рідної школи, а не слухати команди саморобного більшовика.

<...> нам потрібне хоча б століття мирної праці. <...> Самих молитовників – замало. Тримаймо напоготові ще й зброю. <...> Ми маємо свої, трудові, національні принципи. Недалекий уже той час, коли море таких майданів <...> накриє хвилиною всю Україну, і в нашій хаті буде своя правда, своя сила і воля...” (С. 138–139) – цими словами підіймає громаду на смертний бій; “А мені нема чого сумувати... Я пережив був таку велику радість і таке захоплення, що й досі обертом іде голова... <...> не журюся: ми вмирили в ім’я майбутньої України” (С. 137) – кидає виклик усім мисливцям за людськими душами.

Прочитавши кимсь видряпане в камері передсмертне послання – “Тут була остання ніч... Ми загинули за волю свого народу; хто буде в цьому карцері – хай згадає нас... Земля українська – кров’ю окроплена; блудні сини цієї землі гниють у в’язницях усієї Європи, бо й самі вони – гній і струн... Люди без волі, без уміння й бажання...”, – Фауст “хапається руками за голову і говорить ніби до всіх і до самого себе”: “Невже це про нас із вами? Ні, це не про нас, не до мене ця скарга смертників. Бажання волі і в моїх блудних побратимів було...” (С. 137–138). Поразка для нього – це також учинок, крок до мети, який указує на помилки, гартує “серцем зелених” воїнів-романтиків, увиразнює уявлення про шляхи, що ними мусить іти народ. Тому поряд із чужим розпачливо-зневіреним записом герой власною кров’ю – без жалю і каяття – виводить слово “УКРАЇНА” – як заповідь останню про те, що для нього найбільш цінне... Прокіп Конюшина міг загинути в першому ж бою (від “останньої кулі” зі свого набою), але пройшов більшовицьке пекло і вбив “хоч одного Мефістофеля” (Панька); його загублена за Вітчизну душа мученика обов’язково воскресне, а дух передасться новим героям: “Коли догорятиме в віках остання зоря – горітиме моя думка і страждання...” (С. 92). Не вмирає дух – а значить, народ житиме й боротиметься, йтиме до своєї повноцінності й величності...

Без перебільшення наголосимо, що цим твором М. Наєнко долучається до кращих зразків української літературної патріотики – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Г. Косинки й усього “Розстріляного Відродження”, багатьох митців-сучасників, і насамперед – розмислами про зміст і сенс національно-історичного буття. З-поміж його ключових тез вирізняємо й думку про прихід

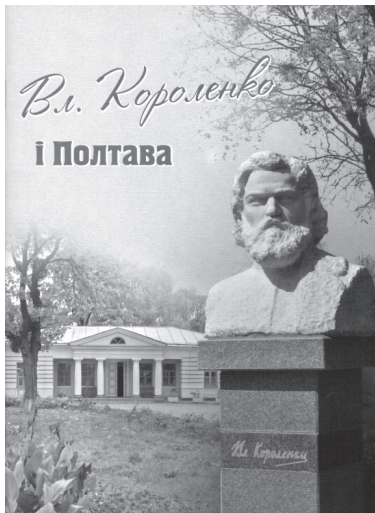
“Фауста”, істинного народного лідера, духовного ватажка, генія. Адже: або ж ми довічно – нація мучеників, або ж мусимо нарешті навчитися говорити з народом, не сподіватися на його одномоментне осяння і прозріння, а вчити, достукуватися до серця, думки, жити для нього. Крім того, наблизивши до сучасників важливі моменти з історії України (а в тексті є також і Чорний Ворон, і отаман Зелений), письменник нагадує про різні форми народного буття й суспільні уклади, показує, що ми, ідучи крізь лихі століття, таки *чогось* *набули*, покоління українців для нас, теперішніх, таки *щось* *вибороли*, нині нам є *що* *втрачати*, тож мусимо довершувати подвижницьку справу (інакше – прірва й ганьба!) і – пам’ятати героїв: “В імені твоєму, Фаусте з Поділля, я пишу ці рядки. Хай наступні покоління згадують твоє ім’я велике, хай на коліна стануть перед стражданнями твої-

ми...” (С. 92). У таких ідейних акцентах письменник сказав не тільки за себе, але й за інтелігентів-мовчунів: треба підіймати людність, виказувати свою позицію, принаймні мати її, як того вимагає статус ученої людини, бути патріотом зрештою... Безумовно, хотілося б побачити твір на сцені, відчуті театральний вплив, живу мову Косинки, що в модерній інтерпретації набрала ще більшої виразності й сили будити і будувати.

Удаючись до сучасних засобів художнього творення, М. Наєнко говорить про вічне, неперехідне, актуальне у всі часи: про любов, із якою в постчорнобильський (пост’ядерний, постапокаліптичний) світ прийде відродження людяності й цілого народного космосу (п’єса “Отець Антоній”), і свободу – як єдиний спосіб оприявлення і буття любові (п’єса “Фауст”). Обидва твори потребують вихованого читача, здатного до емоційної й інтелектуальної насолоди.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВІ ВИДАННЯ

Вл. Короленко і Полтава

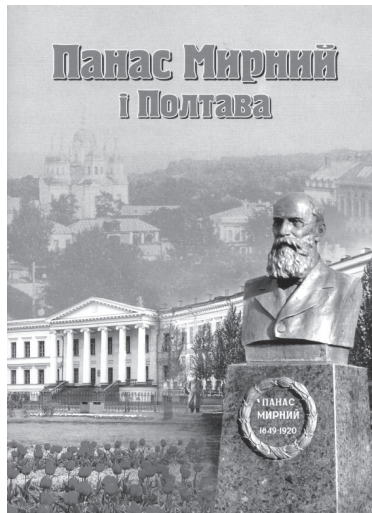
/ [автор-упорядник тексту Людмила Ольховська, керівник проекту Віталій Павлов]. – Полтава: ФОП Говоров С. В., 2010. – 40 с.

Путівник видано з нагоди 110-ї річниці переїзду В. Г. Короленка до Полтави на постійне місце помешкання.

Видання підготовлене в рамках заходів міської міжгалузевої комплексної програми “Полтава туристична” на 2008–2010 роки.

Для широкого кола шанувальників культури рідного краю.

Панас Мирний і Полтава

/ [автор-упорядник тексту Вікторія Пашенко, фото Сергій Говоров; керівник проекту Віталій Павлов]. – Полтава: ФОП Говоров С. В., 2010. – 36 с.

Путівник видано в рамках заходів з підготовки й відзначення 2010 року 70-річчя від дня створення в Полтаві Літературно-меморіального музею класика української літератури Панааса Мирного (Панааса Яковича Рудченка, 1849–1920).

Видання підготовлене в рамках заходів міської міжгалузевої комплексної програми “Полтава туристична” на 2008–2010 рр.

Для широкого кола шанувальників культури рідного краю.

